

M

N

De maan in de fotografie

1840—nu

PENELOPE UMBRICO (VS) –
EVERYONE'S PHOTOS ANY LICENSE –
654 van de 1.146.034 foto's van de volle
maan op Flickr in november 2015

Penelope Umbrico vroeg – via Flickr –
de toelating aan professionele en
amateurfotografen om hun foto's van volle
manen te gebruiken voor een installatie.
Het werk beklemtoont de relatie tussen
de waargenomen democratische natuur
van het medium fotografie en de actuele
exclusiviteit van zijn technologie. In de
context van de overvloed aan digitale
beelden stelt het werk concepten als
originaliteit en individualiteit in vraag.

A Bad Moon Rising

Maarten Dings
Joachim Naudts

Cartoon op de voorpagina van de krant De Standaard – 22 juli 1969

Melba Roy Mouton, hoofd van een groep NASA-wiskundigen die ook 'computers' werden genoemd – 1964 © NASA

Op 21 juli 1969, 2.56 uur UTC, zet Neil Alden Armstrong na vier dagen vliegen als eerste mens een voet op de maan. Diezelfde dag wint Eddy Merckx zijn eerste Ronde van Frankrijk. Tien dagen eerder komt de single 'Space Oddity' uit en zingt David Bowie: "And the papers want to know whose shirt you wear. Now it's time to leave the capsule if you dare."¹ Miljoenen mensen houden hun adem in terwijl Armstrong en Aldrin 400.000 kilometer verderop de sprong wagen. Buzz Eugene Aldrin, de tweede man die de capsule verlaat, vertelt dat de maanwandeling eenvoudiger is dan aanvankelijk gedacht. De Lunar Lander zinkt niet weg in een metersdikke laag maanstof die zich daar – bij gebrek aan atmosfeer – gedurende miljarden jaren heeft opgehoopt, zoals een NASA-medewerker in 1955 als mogelijkheid opwierp.

*"For one priceless moment in the whole history of man, all the people on this earth are truly one. One in their pride at what you have done and one in our prayers that you will return safely to earth."*²

President Nixon spreekt de astronauten nog diezelfde dag vol glorieuze pathos toe. Een nieuwe tijd is ingeluid. Het is de haast onwerkelijke apotheose van een laatste golf van optimisme waar de wereld eind jaren zestig nog op meesurft. Maar de verandering is ingezet. Een dikke maand later verzamelen duizenden bloemenkinderen in Woodstock en luisteren er naar hoe Jimi Hendrix met een sonisch bombardement het Amerikaanse volkslied aan flarden speelt op zijn Fender Stratocaster. "I see a bad moon arising" (Ik zie een onheilsmaan opkomen) zingt Creedence Clearwater Revival tijdens datzelfde festival.

Op 4 april 1968 wordt Martin Luther King vermoord, en met hem ook het hele vreedzame protest tegen rassenongelijkheid. Op 6 mei marcheren 20.000 studenten richting Sorbonne in Parijs, en ze luiden daarmee wereldwijde studentenprotesten in die vaak hardhandig neergeslagen worden. Op 5 juni wordt Robert Kennedy neergeschoten. Op 6 december 1969 loopt een concert van The Rolling Stones in Altamont uit de hand wanneer de als security ingehuurd Hells Angels een Afro-Amerikaanse student doden. In diezelfde periode maakt de uitzichtloze Vietnamoorlog miljoenen slachtoffers, terwijl de antioorlogsbeweging steeds luider en overtuigender van zich laat horen. Nixon wordt in 1972 de nieuwe Amerikaanse president, tot het Watergate-schandaal hem twee jaar later tot aftreden dwingt. Er is de opkomst van extreemlinkse terreurgroepen zoals The Weathermen in de Verenigde Staten en de Rote Armee Fraktion in Duitsland. In Ierland is de IRA actief, en tijdens de zomerspelen van 1972 in München worden elf Israëlische atleten gegijzeld en vermoord door de Palestijnse terreurbeweging Zwarte September. Die laatste groep heeft ook de lancering van Apollo 17 in het vizier, al wordt die informatie op dat moment door de veiligheidsdiensten verborgen gehouden. Het zou meteen ook de laatste Apollo-missie zijn. In 1970 al wordt besloten om Apollo 20 en later ook 18 en 19 te annuleren. Het maatschappelijk draagvlak voor het geldverslindende ruimteprogramma is, net als de publieke belangstelling, te klein geworden.

Ondanks de woelige tijden blijven de media lange tijd enthousiast verslag uitbrengen, maar tegen het moment dat de maanrover van Apollo 17 op onderzoek uitgaat, heeft het televisiepubliek afgehaakt. Na de euforie van de eerste maanlanding moet de NASA nu de grote televisienetwerken betalen om toch maar liveverslaggeving te kunnen blijven brengen. Samen met het Apollo-programma dooft ook de *Space Age* uit, een periode die de jaren vijftig kenmerkt door een ongebreideld geloof in technologie en vooruitgang, een gouden tijdperk van ongeziene economische expansie en een diepgeworteld vertrouwen in the sky is the limit.

*"I can't pay no doctor bills, but Whitey's on the moon. Ten years from now I'll be payin' still, while Whitey's on the moon. The man just upped my rent last night, cause Whitey's on the moon. No hot water, no toilets, no lights, but Whitey's on the moon."*³

In het lied 'Whitey on the Moon' (1970) drukt de Afro-Amerikaanse dichter en muzikant Gil Scott-Heron zijn ongenoegen uit over het vele belastinggeld dat gebruikt wordt om mensen op de maan te zetten terwijl de Afro-Amerikaanse bevolking lijdt onder armoede en racisme. En hij is niet alleen: uit onderzoek in de jaren zestig blijkt dat 45 tot 60 procent van de Amerikanen vindt dat de overheid te veel geld spendeert aan ruimtevaart. Het totale kostenplaatje van het Apollo-project bedraagt 24 miljard dollar, te vergelijken met 150 miljard anno nu. Socioloog Amitai Etzioni beargumenteert in zijn

1 "En de kranten willen weten wiens hemd je draagt. Het is nu tijd om de capsule te verlaten, als je durft."
 2 "Eén onschatbaar moment in de hele geschiedenis van de mensheid zijn alle mensen op aarde echt verenigd. Verenigd in trots om wat jij hebt gedaan en verenigd in onze gebeden dat jullie veilig naar de aarde zullen terugkeren."
 3 "Ik kan geen doktersrekeningen betalen, maar Witte Man is op de maan. Binnen tien jaar zal ik nog afbetalen, terwijl Witte Man op de maan zit. De huisbaas sloeg gisteravond de huur op, omdat Witte Man op de maan zit. Geen warm water, geen toiletten, geen licht, maar Witte Man zit op de maan."

boek *The Moon-Doggle: Domestic and International Implications of the Space Race* al in 1964 dat het ruimteprogramma geen economische vooruitgang zal brengen, en dat we er ook geen beter inzicht in het universum door zullen krijgen. Hij bestempelt de *Space Race* als een escapistisch spel dat de werkelijke uitdagingen uit de weg gaat. Bij veel ruimte-wetenschappers leeft het idee dat het dure Apollo-project er – ironisch genoeg – voor gezorgd heeft dat decennialang geen politicus het nog aandurfde om veel gemeenschaps-geld te investeren in de exploratie van de ruimte. Door het koste wat het kost een man te willen zetten op de kale, saaie bol die de maan is, kwam een van de meest ambitieuze en tot de verbeelding sprekende wetenschappelijke projecten tot stilstand.

En zo zijn er tot op heden nog altijd maar 12 mensen op de maan geweest en slechts 24 mensen die ooit de baan om de aarde verlaten hebben. Maar in vijftig jaar is de wereld onvermijdelijk fundamenteel veranderd. De technologie in onze smartphone is oneindig veel sneller dan die waarmee de NASA mensen op de maan zette (en weer terughaalde). Na decennialang als een grijze bol aan ons firmament te hebben gebengeld, kan de maan opnieuw rekenen op een toenemende interesse. En ook nu is er die fascinerende dualiteit tussen duidelijk aanwezige (geo)politieke of commerciële drijfveren en een verhaal over verbeelding, zingeving en de plek van de mens in een oneindig universum.

NewSpace

De Tesla Roadster van Elon Musk, met de aarde op de achtergrond – 6 februari 2018 © SpaceX

Op 6 februari 2018 stuurt SpaceX, een bedrijf van de flamboyante ondernemer Elon Musk, zijn Falcon Heavy de ruimte in. Zo lanceert hij zijn kersrode Tesla Roadster richting Mars, met een arstronautenpop achter het stuur. Door de autoradio klinkt ‘Space Oddity’ van Bowie, al is er in de ruimte geen geluid. Het event gaat gepaard met een perfect georchestreerde promocampagne.

Niet iedereen kan de uitspattingen van Musk waarderen. Zo schrijft Nathan Robinson in een opiniestuk in *The Guardian*: “*There is, perhaps, no better way to appreciate the tragedy of 21st-century global inequality than by watching a billionaire spend \$90m launching a \$100,000 car into the far reaches of the solar system.*”⁴ Bij veel mensen tovert Musk met zijn bravoure toch ook een fonkeling in de ogen. Bijna 50 jaar na de maan-landing lijkt ruimtevaart eindelijk weer sexy en fun. Niet lang na de stunt met de Tesla kondigt SpaceX aan in 2023 de eerste toerist naar de maan te willen brengen. De Japanse miljardair, ondernemer en kunstverzamelaar Yusaku Maezawa is de ‘gelukkige’. “*I choose to go to the Moon*” laat hij zich, John F. Kennedy parafraserend, tijdens de persconferentie ontvallen.

Multinational Google zet dan weer zijn brede schouders onder de Lunar X Prize. Een prijs van 20 miljoen dollar die zou worden uitgereikt aan het eerste particuliere team dat tegen 31 maart 2018 een onbemand toestel op de maan zou kunnen doen landen en hires beeldmateriaal terugsturen naar de aarde. Geen van de 32 deelnemende teams slaagt erin de deadline te halen. Sommige teams blijven nadien wel actief: het Amerikaanse bedrijf Moon Express, geïnteresseerd in mijnbouw, krijgt als eerste een vergunning van de Amerikaanse luchtvaartautoriteiten om op de maan te landen. Het Israëliëse SpaceIL lanceert op 22 februari 2019 de maanlander Beresjiet. En het Britse Lunar Missions Limited startte een crowdfundingactie via Kickstarter om in 2024 een ruimtevaartuig te lanceren, overigens zonder succes.

SpaceX, Google Lunar X Prize en Lunar Missions Limited zijn voorbeelden van een beweging die NewSpace wordt genoemd: een zich wereldwijd ontwikkelende private ruimtevaartindustrie die een duidelijke breuk laat zien met de oude garde van ruimtevaartorganisaties, die veelal teert op overheidssteun. De nieuwe maanrace is een internationaal fenomeen geworden, waarbij natiestaten en commerciële bedrijven wedijveren om de exploitatie van onze grootste satelliet.

Al veel vroeger, in de jaren negentig, onderzoeken marketeers van fastfoodketen Pizza Hut de mogelijkheid om hun logo te projecteren op de maan. Het idee werd godzijdank verlaten wegens te ingewikkeld en te kostelijk. Maar het bedrijf gaf niet op en betaalde het Russische ruimtevaartagentschap 1 miljoen dollar om in 2001 het eerste bedrijf te mogen zijn dat pizza bezorgde in de ruimte (aan het International Space Station). Het commerciële potentieel van ruimtemissies is blijkbaar groot. De Japanse ruimtevaartorganisatie JAXA verkoopt reclameruimte op haar ruimtetuigen. Het Amerikaanse bedrijf Astrobot Technology werkt samen met DHL om het voor particulieren mogelijk

Foto genomen door de Israëliëse maanlander Beresjiet – 2019 © SpaceIL

⁴ “Wellicht is er geen betere manier om je bewust te zijn van de tragedie van de eenentwintigste-eeuwse ongelijkheid in de wereld dan te zien hoe een miljardair 90 miljoen dollar spendeert om een auto van 100.000 dollar naar de verste uithoek van het zonnestelsel te lanceren.”

De auteurs wensen expliciet Andrew Smith en Bernd Brunner te bedanken. Veel van het onderzoek uit hun respectievelijke boeken *Moondust* en *Moon, A Brief History* was inspiratie voor deze tekst.

Korte bibliografie

Andrew Smith,
Moondust,
Bloomsbury, 2006.

Bernd Brunner,
Moon, A Brief History,
Yale University Press, 2010.

Lily Koppel,
The Astronaut Wives Club,
Headline Publishing
Group, 2013.

David Meerman Scott
& Richard Jurek,
*Marketing the Moon:
The Selling of the Apollo
Lunar Program*,
MIT Press, 2014.

Norman Mailer,
*Moonfire, the Epic Journey
of Apollo 11*, Taschen, 2015.

'Here men from the planet Earth first set foot upon the Moon – July 1969, A.D. – We came in peace for all mankind.'

Een technicus van de NASA houdt een Apollo 11-plakkaat vast voor het bevestigd wordt aan de voorste poot van de maanlander. De tekst wordt ook door de astronauten voorgelezen tijdens de live-uitzending op tv van de maanwandeling. Het plakkaat werd op de maan achtergelaten.

HERE MEN FROM THE PLANET EARTH
FIRST SET FOOT UPON THE MOON
JULY 1969, A. D.
WE CAME IN PEACE FOR ALL MANKIND

Neil Armstrong
ARMSTRONG
ASTRONAUT

Michael Collins

MICHAEL COLLINS
ASTRONAUT

Edwin E. Aldrin, Jr.

EDWIN E. ALDRIN, JR.
ASTRONAUT

Richard Nixon

RICHARD NIXON
PRESIDENT, UNITED STATES OF AMERICA

We choose to go to the moon. We choose to go to the moon in this decade and do the other things, not because they are easy, but because they are hard, because that goal will serve to organize and measure the best of our energies and skills, because that challenge is one that we are willing to accept, one we are unwilling to postpone, and one which we intend to win, and the others too.

JOHN FITZGERALD KENNEDY (VS) –
FRAGMENT UIT ZIJN TOESPRAAK IN
HET RICE UNIVERSITY FOOTBALL STADIUM,
HOUSTON TEXAS – 12 september 1962
(vertaling: zie p. 223)

Nadat president Kennedy op 25 mei 1961 het Amerikaanse Congres ervan probeerde te overtuigen dat de VS een man op de maan moest doen landen, gaf hij een ook begeisterende toespraak aan de Rice University. Tijdens deze inmiddels wereldberoemde speech probeerde hij het Amerikaanse publiek warm te maken voor het ambitieuze en peperdure Apollo-project. Zijn appel op de pioniersgeest, een belangrijk onderdeel van de Amerikaanse spirit, kreeg veel weerklank. Hij slaagde erin om het grote publiek te laten dromen van een nieuwe bestemming in de ruimte. Maar het ruimtevaartprogramma stond op dat moment nog in de kinderschoenen, en de ambitie van Kennedy lag allesbehalve binnen handbereik.

Many years ago the great British explorer George Mallory, who was to die on Mount Everest, was asked why did he want to climb it. He said: "Because it is there."

Well, space is there, and we're going to climb it, and the moon and the planets are there, and new hopes for knowledge and peace are there. And, therefore, as we set sail we ask God's blessing on the most hazardous and dangerous and greatest adventure on which man has ever embarked.

boven: V2-RAKETGELEERDEN
GEVANGENOMEN © US Army /
The LIFE Picture Collection / Getty Images

rechts: WERNHER VON BRAUN EN VS-
PRESIDENT JOHN F. KENNEDY OP CAPE
KENNEDY, FLORIDA – 16 november 1963
© NASA / Interim Archives / Getty Images

Op 2 mei 1945 gaf een groep Duitse raketgeleerden zich in de buurt van Oberammergau (Duitsland) over aan het Amerikaanse leger. Op die manier wisten ze uit de handen van het oprukkende Russische leger te blijven. De groep stond onder leiding van Sturmbannführer Wernher von Braun, ontwerper van de beruchte ballistische V2-raketten waarmee de nazi's steden als Londen en Antwerpen bombardeerden. Von Braun werd gerekruteerd door de NASA en maakte in opdracht van Walt Disney ook enkele populaire wetenschappelijke tv-documentaires. Als NASA's belangrijkste raketingenieur was hij verantwoordelijk voor de ontwikkeling van de Saturnus V, de grootste en zwaarste draagraket ooit gebouwd, waarmee de mens uiteindelijk landde op de maan.

Wernher von Braun, directeur van NASA's Marshall Space Flight Center, in zijn kantoor in Huntsville Alabama omstreeks 1965. Achter hem staan modellen van de raketten die hij ontworpen had. De V2-raket is de tweede van links.

Met *The Afronauts* brengt Magnumfotografe Cristina de Middel ons een fictief verhaal gebaseerd op waargebeurde feiten. In 1964 werd er namelijk ook in Zambia gewerkt aan een ruimteprogramma. Ergens tussen zoete droom en bittere ernst ontwikkelde de Zambiaanse schoolleraar Edward Makuka Nkoloso een ruimteprogramma dat tot doel had het zeventienjarige meisje Matha Mwambwa en twee katten naar de maan te brengen. Op het hoogtepunt van de *Space Race* hoopte Nkoloso zo de Amerikanen en de Sovjets af te troeven. Het project, dat veel weg had van een sprookje, kwam nooit van de grond, maar wees wel op de pijnlijke ongelijkheid tussen landen die nog steeds bestaat.

CRISTINA DE MIDDEL (ES) –
THE AFRONAUTS – 2012
© Cristina de Middel / Magnum Photos

FRITZ GORO (VS) – TEST VAN HET
ONTWERP VAN EEN RUIMTEPAK – 1962
© Fritz Goro / The LIFE Picture
Collection / Getty Images

NASA-ingenieur Allyn Hazard testte het prototype van een ruimtepak in Mojave Desert, Californië. Het werd ontworpen door de Grumman Aircraft Engineering Corporation en was bedoeld om te gebruiken in het Apollo maanlandingsprogramma.

Tijdens een performance van tien uur werd het strand van Wijk aan Zee (Nederland) getransformeerd in een maanlandschap. Bij zons-
ondergang plantte Aleksandra Mir een Amerikaanse vlag in het zand en riep ze zichzelf uit tot eerste vrouw op de maan. Nog tijdens het
afsluitende feest werd er begonnen met het egaliseren van het strand (zie vorige pagina), zodat er geen fysieke sporen van de actie zouden
achterblijven. In het resulterende videowerk knipoogt Mir naar de
mediatisering van de maandlanding. Het werk speelt met iconografie
maar moet ook gelezen worden als een feministisch commentaar: de
bittere vaststelling dat genderongelijkheid dertig jaar na Armstrongs
one small step for man nog steeds hardnekkig blijft bestaan.

vorige pagina en boven: ALEKSANDRA MIR
(PL) – FIRST WOMAN ON THE MOON – ONE DAY
LIVE EVENT PRODUCED BY CASCO PROJECTS
ON LOCATION IN WIJK AAN ZEE, NL – 1999

Dit boek werd uitgegeven naar aanleiding van de tentoonstelling *Maan / Moon* in FOMU – Fotomuseum Antwerpen van 28 juni 2019 tot 6 oktober 2019.

FOMU-DIRECTEUR
Elviera Velghe

CONCEPT, EDITING EN SELECTIE
Maarten Dings
Joachim Naudts

AUTEURS
James Attlee
Maarten Dings
Joachim Naudts
Wilco Versteeg

VERTALING
Hilde Pauwels

COVERONTWERP
Natacha Hofman

VORMGEVING
Tim Bisschop

EINDREDACTIE
Pascale Goossens

PROJECTCOÖRDINATIE HANNIBAL
Pascale Goossens

DRUK
die Keure, Brugge, België

BINDWERK
Abbringh, Groningen, Nederland

ISBN 978 94 9267 779 2
D/2019/11922/3
NUR 653

Copyright © 2019 Uitgeverij Hannibal /
FOMU – Fotomuseum Antwerpen
Copyright © 2019 Foto's: de fotografen
en hun rechthebbenden
Copyright © 2019 Teksten: de auteurs

Alle rechten voorbehouden voor alle landen. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs, de uitgever en FOMU.

FOMU heeft geprobeerd voor alle beelden die in deze publicatie en tentoonstelling voorkomen de wettelijke voorschriften inzake copyright toe te passen. Wie meent nog rechten te kunnen laten gelden, wordt verzocht zich te wenden tot FOMU – Fotomuseum Antwerpen, Elviera Velghe, Waalsekaai 47, 2000 Antwerpen.

We willen onze dank betuigen aan alle kunstenaars, fotografen, uitgevers, auteurs, collecties en archieven die dit boek mee mogelijk maakten. Veel mensen hielpen ons ook met feedback, aanbevelingen en discussies of met het opsporen van de verblijfplaats van bepaalde objecten. We danken hen allemaal, maar in het bijzonder:

Saskia Asser, James Attlee, Daina Bouquin, Bernd Brunner, Michiel Demaeght, Rein Deslé, Duncan Forbes, Pascale Goossens, Hilde Langenaken, Luce Lebart, Ingrid Leonard, Frédérique Morré, Gautier Platteau, Hans Rooseboom, Kim Schepens, Andrew Smith, Yves Torfs, Hadewych Van den Bossche, Lander Van Neygen, Martin van Vreden, Elviera Velghe, Els Veraverbeke, Pieter-Jan Verheyen, Wilco Versteeg, Caroline Vincart, Guy Voet

Onze oprechte dank gaat uit naar het Archive of Modern Conflict voor de steun en de toestemming om een afbeelding van Léon Gimpel als cover te gebruiken.

We danken ook de teams van het FOMU en van Hannibal en hun interne medewerkers en vrijwilligers voor hun medewerking aan de totstandkoming van deze publicatie en de tentoonstelling.

De Museumstichting

FOMU – Fotomuseum Antwerpen
Waalsekaai 47
2000 Antwerpen
info@fomu.be – www.fomu.be

Uitgeverij Hannibal

Appelmarkt 8
8630 Veurne
www.uitgeverijhannibal.be
Uitgeverij Hannibal maakt deel
uit van Uitgeverij Kannibaal